

CONSIDERAȚII PRIVIND ANTROPONOMASTICA TRACO-DACICĂ ȘI ORIGINEA ETNICĂ A PURTĂTORILOR DIN INSCRIȚIILE DACIEI ROMANE

DUMITRU PROTASE

În literatura de specialitate, română și străină, atât prin cercetările mai vechi¹, cât și în urma celor din ultimele decenii², s-a ajuns în general la aceleași constatări, și anume că antroponimele traco-dace în inscripțiile din Dacia romană apar în număr mic, în comparație cu numele de persoană de altă origine etnică-teritorială (romane și greco-orientale, în special). Această concluzie își păstrează integral valabilitatea și în lumina materialului documentar existent în momentul de față.

O statistică în acest domeniu, care reflecta situația din anul 1975, se prezintă în felul următor: nume romane peste 2200 (70—75%), greco-orientale circa 420 (16%), illire 124 (circa 4%), celtice vreo 74 (3%), traco-dace 64 (sub 3%), nord-vest africane, egiptene și altele peste 1%³. În ultimul deceniu și jumătate, această statistică a suferit unele modificări prin descoperirea de noi inscripții latine, dar proporția între diferitele categorii de nume se menține, *grosso modo*, în limitele anterioare⁴.

¹ A. Kerényi, *Die Personennamen von Dazien* (*DissPann*, ser. I, fasc. 9), Budapest, 1941 (lucrare incompletă chiar la data apariției și cu multe erori de etimologie, epigrafie și în clasificarea etnică a numelor).

² I.I. Russu, *Onomasticon Daciae*, în *AISC*, IV, 1944, p. 186—233; V, 1949, p. 282—296; *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, București, 1967; *Tracii în Dacia romană*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 85—105.

³ I.I. Russu, în *Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique*, no. 564; *Onomastique latine*, Paris, 13—15 oct. 1975, Paris, 1977, p. 353—363.

⁴ Notăm că între anii 1975 și 1988, în Editura Academiei (București) au apărut (în limba română) șase volume de inscripții din Dacia romană

Cu privire la numele personale traco-dace, facem însă precizarea că, prin noile descoperiri epigrafice, numărul lor se ridică acum la 67 atestări sigure. Între ele se numără un *Decebalus Luci* și o femeie, *Zetzi*. Asupra acestora ne propunem să stăruim mai mult aici și acum, deoarece au intrat de puțină vreme și sunt insuficient cunoscute în literatura de specialitate.

*Decebalus Luci*⁵ este clar atestat pe o plăcuță de aur, descoperită în anul 1987 la *Germisara*, cunoscuta stațiune balneară romană cu nume dacic (azi Geoagiu Băi, jud. Hunedoara). Iată textul: *Nymf/ is Dece/balus Lu/ci posuit* (fig. 1). Dedicamentul poartă, evident, numele regelui dac, erou și martir, însoțit de patronimicul roman, *Lucius*. Este de admis că el era peregrin, nu sclav, iar tatăl său, *Lucius*, foarte probabil un dac romanizat. Acesta a ținut să scoată în evidență originea dacică a familiei, punându-i fiului său un nume de mare rezonanță regală dacică. Teoretic, ascendența dacică a dedicantului s-ar putea explica tot așa de bine și pe linie maternă, printr-o căsătorie „mixtă“, între o localnică dacă și un veteran sau

(*IDR*), iar al șaptelea volum (*Apulum*) se află în curs de publicare la Bordeaux (în l. franceză). La acestea se adaugă alte două volume cu inscripții din Scythia Minor (Dobrogea), tipărite, tot la Edit. Academiei (București), în 1980 și 1987.

⁵ Adriana Rusu, *Cercetări arheologice la Geoagiu Băi (Germisara)*, în *Symposia Thracologica*, nr. 7, Tulcea, 1989, p. 385; Adriana Rusu, Eug. Pescaru, *Germisara daco-romaine*, în *Politique Éditoriale dans les provinces de l'empire romain, colloque roumano-suisse* (Deva, 21—26 oct. 1991), Cluj-Napoca, 1993, p. 201—203 și fig. 20.

coloniștii roman. Din inscripțiile lipsesc elementele de încadrare cronologică, dar ne putem gândi că ea datează din a doua jumătate a sec. II sau chiar de la începutul sec. III, când un nume ca *Decebalus* nu mai trezea resentimente printre romani, ca în primele decenii după cucerire. Oricum ar fi, numele regelui-erou, frecvent purtat de oameni de rând geto-daci, împinși de valorile vieții în alte părți ale lumii romane⁶, apare acum pentru prima oară în Dacia ocupată de romani.

Referitor la numele feminin *Zetzi* (fig. 2), acesta este atestat pentru prima și singura dată în Imperiul roman într-o inscripție funerară, reutilizată în zidul de incintă al castrului roman de la Brâncovenesti (jud. Mureș), pe limesul de nord al Daciei, unde staționa *ala I n(umeri) Il(lyric)ic(or)um*⁷. Antroponimul aparține soției lui *Aurel(ius) Vale(n)s, sesquiplarius* în trupa menționată. *Zetzi* ridică monumentul pentru soțul său, încă militar, decedat la vârsta de 45 de ani. Noi considerăm acest nume de factură traco-dacică, pentru că prezența în interiorul său a silabei *-tzi* ne conduce la antroponime traco-dace ca: *Tzizis*, libert (*Naissus*), *Tzita* (Glava pe Isker), *[Tzi]tzia* sau *[Zeltzia (Micia-Veșel), Tzinto (Napoca), Tzinta (Napoca, Samum-Cășei)*, precum și la forma toponimului (oraș) *Tsierna (Dierna)* din Dacia⁸. *Zetzi*, având un singur nume, era desigur o libertă. Deși între antroponimele trace din sud și cele geto-dace este dificil de făcut o separare categorică, totuși noi înclinăm mai mult spre originea dacică locală a dedicantei, decât spre cea

sud-tracică. Poate fi vorba și aici de o căsătorie mixtă⁹.

Numele cele mai frecvente întâlnite și mai reprezentative sunt: *Bitus, Blasa, Brisanus, Brisenus, Denzi, Dizo, Drebias, Duda, Dula, Mucapa, Mucapor, Mucapuis, Mucasenus, Mucatra, Mucatius, Mucianus, Prisosta, Soia, Sola, Tzinta, Tzinto* și exemplele ar mai putea continua¹⁰.

Dacă cercetăm locul de descoperire al inscripțiilor cu nume traco-dace, de bărbați sau femei, constatăm, în proporție de circa 90%, răspândirea lor în Dacia transilvană (fig. 3). Proveniența lor este următoarea: 37 din orașe (*Apulum* 11, *Napoca* 8, *Potaissa* 8, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* 4, *Tibiscum* 2, *Drobeta* 2, *Porolissum* 1), 20 de la castru de trupe auxiliare (Ilișua 6, *Samum-Cășei* 4, *Gherla* 3, *Optatianu-Zutor* 2, *Cristești* 2, *Micia-Veșel* 1, *Slăveni* 1, *Brâncovenesti* 1), 9 din așezări rurale (*Strei-Săcel* 2, *Rusănești* 2, *Turea* 2, *Suceag* 1, *Pintic* 2, *Petrești* 1) și una din stațiunea balneară (*Germisara*).

În general, purtătorii numelor de factură traco-dacică sunt oameni de condiție liberă, din straturile mijlocii și de jos ale populației sau cu grade inferioare, dacă este vorba de militari. Civili apar frecvent cu statut de peregrini ori de cetățeni, de liberti sau veterani. Militarii, de regulă, fac parte din trupele auxiliare, ca simpli soldați sau gradați: *equus, miles, sesquiplarius, imaginifer*. Ei aparțineau următoarelor trupe: *ala Tungrorum Frontoniana, ala II Pannoniorum, ala I Asturum, ala I Gallorum et Bosporanorum, ala I n(umeri) Illyricorum, ala Electorum, coh. I Britannica, coh. II Gallorum Pannonica, Singulares consularis, Num. Maurorum Optatianensium, Num. equitum Illyricorum, Num. Palmyrenorum Tibiscensium*¹¹. În trei cazuri, se menționează soldați și gradați (subofițeri) din legiunile V

⁶ În secolele II—III și chiar în sec. IV, numele *Decebalus* (sau *Dicibalus, Dicebalus*), ca și cel de *Scorito* (la *Aquincum*), se întâlnește în inscripții la Roma și în Lațiu, la *Durostorum, Nicopolis ad Istrum, Odessos* și *Novae* (Moesia Inferior), la *Savaria* (Pannonia) și în alte locuri. Vezi, în acest sens, I.I. Russu, în *AIIA*, 19, 1976, p. 46, nota 34, precum și D. Protase, „*Decebalus per Scorito*”, în *lumina vechilor și noilor interpretări*, în *Thraco-Dacica*, VII, 1—2, București, 1986, p. 151, și nota 28.

⁷ D. Protase, A. Zrinyi, *Inscripții și monumente sculpturale din castrul roman de la Brâncovenesti*, în *EphemNap* II, 1992, p. 95—110 și pl. II.

⁸ *Ibidem*, p. 97—98.

⁹ Cu privire a căsătoriile mixte în Dacia, între militari romani și femei dace, vezi considerațiile făcute de Jan Trynkowski, în *ActaMN*, 16, 1979, p. 507—512. Cf. și D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. I, București, 1980, p. 154.

¹⁰ Referitor la repertoriul antroponomastic traco-dacic din Provincia carpatică, vezi mai sus, nota 2.

¹¹ Cu excepția acestui ultim *numerus*, cu garnizoana la *Tibiscum*-Jupa în Banat, toate celelalte trupe erau cantonate în Transilvania (vezi fig. 3).

Macedonica și XIII Gemina : *miles, custos armorum, strator consularis*.

Divinitățile cărora ei se închină — dat fiind caracterul funerar al inscripțiilor de care dispunem acum — nu se precizează. În cele câteva epigrafe, unde zeitățile sunt menționate, acestea se dovedesc a fi romane : Jupiter, Apollo, Liber Pater, Silvanus Domesticus, Nemesis. Interesant că nu găsim nici o inscripție sau monument sculptural „semnat“ de vreun purtător de nume traco-dac, monument care să fie închinat unei zeități tipic trace sau geto-dace. Chiar și relieful cu inscripție de la Drobeta, a fost dedicat lui I.O.M. *Zbelthurdus*, zeul fulgerelor la traci, de către un *Antonius ?...I C...*, Q...¹².

Tracii balcanici, civili și militari, nu au fost puțini în Dacia. Ei sunt atestați prin patru cohorte cu specific etnic, și a nume : *coh. I Thracum Germanica c. R. equitata, coh. I Thracum sagittariorum, coh. VI Thracum equitata* și *coh. II Flavia Bessonum*¹³. Pe de altă parte, monumentele sculpturale rămase de la ei, descoperite până acum în Dacia, totalizează peste 30 de piese. Având figurație specifică, acestea sunt reliefe, plăci și tăblițe de marmură sau de piatră, un perete de *aedicula* funerară, un grup statuar, toate legate de cultul „cavalerului trac“¹⁴.

Așadar, prezența în Dacia a tracilor meridionali — fără a diminua sau exagera importanța lor — putem afirma că se reflectă masiv în materialul documentar existent, fapt de care trebuie ținut seama în aprecierea corectă a realităților etnice din spațiul Provinciei,

În același timp și în egală măsură, trebuie avute în vedere rezultatele bune obținute în ultimele decenii de cercetările românești, în special în domeniul arheologiei. Aceste cercetări — după cum se știe — au demonstrat în mod peremptoriu că dacii subjuogați de romani și integrați în procesul de romanizare formează majoritatea populației în mediul rural. Ei nu lipsesc nici din orașe și sunt prezenți

¹² *CIL*, III, 14216 — *IDR*, II (1977), 20.

¹³ Toate aceste trupe își aveau lagărul în Transilvania. Doar *coh. II Bessorum* a mai staționat pe Oltul sud-carpatic la Stolniceni, înainte de a se stabili la Cincșor, pe Oltul transilvan.

¹⁴ Prezentarea lor descriptivă și cu unele ilustrații făcută de I. I. Russu, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 94—104.

de asemenea în corpurile de trupă, prin efectele recrutării teritoriale, dovedindu-se astfel un factor demografic de bază și pe plan social-economic¹⁵.

Transpusă pe planul interpretării istorice, situația documentară referitoare la elementul geto-dacic autohton și cel sud-tracic venit în Provincia Dacia după cucerire (a. 106) a condus la opinii diferite, contradictorii.

Unii cercetători, exagerând proporțiile colonizării Daciei cu oameni din sudul tracic și negând în general continuitatea elementului băștinaș, consideră că toți sau aproape toți purtătorii numelor de factură traco-dacică (civili și militari) sunt originari de la sudul Dunării¹⁶.

Punctul acesta de vedere este, însă, contrazis de rezultatele cercetării lingvistice, pe de o parte, iar pe de altă parte și de alte surse istorice.

Eminenți tracologi¹⁷ au demonstrat convingător că geto-dacii, ca ramură nordică a neamurilor trace, nu puteau avea decât nume trace. Deosebirile fiind minime sau inexistente, în domeniul onomasticii nu se poate face o separare sigură, tranșantă, între geto-dacii și tracii sudici. Așa, de pildă, nume ca *Bitus, Dida, Tutius, Mucatralis, Mucianus* (derivat de la Muca), *Brisenus, Tzinta-Tzinto* și multe altele se regăsesc deopotrivă și la tracii din provinciile sud-danubiene. Deosebirea care există între onomastica șefilor și regilor daco-geti (*Oroles, Dicomes, Cotiso, Burebista, Decebalus* etc.) se poate explica și

¹⁵ Pentru continuitatea dacilor în Dacia romană, vezi lucrarea subsemnatului, citată în nota 9 (*passim*), și de asemenea studiul publicat în *ANRW*, Berlin-New York, 1977, p. 990—1015.

¹⁶ A. Alföldi, *Daci e Romani in Transilvania* Budapesta, 1940, p. 15—18 ; idem. *Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum*, Budapesta, 1944, p. 52—59. Acest punct de vedere (menținut în istoriografia maghiară ulterioară) a fost combătut imediat de I. I. Russu în lucrările citate și de C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1941, p. 456—459 ; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucarest, 1945, p. 114—115. Vezi și D. Protase, *Autohtonii...*, p. 27—31.

¹⁷ P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der Griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, p. 213—216 ; N. Jokl, în *RLV*, XIII (1929), p. 278—298 ; G.G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în *EDR*, I, 1923, p. 57—290 ; I.I. Russu, lucrările citate în notele 2 și 3.

prin influența iraniano-scitică asupra păturii conducătoare daco-getice¹⁸.

Situându-ne pe linia de gândire pe care o socotim mai aproape de adevăr, noi considerăm că mulți, aproape o treime dintre purtătorii antroponimelor în discuție, pot fi daci localnici. O mare parte, circa două treimi, însă, sunt traci meridionali. Această explicație apare mult mai apropiată de realitatea formelor de viață concretă, constatabilă în interiorul Daciei romane.

Faptul că numărul elementelor traco-dace în inscripții se menține în continuare relativ redus — după opinia noastră — are două cauze majore. Una rezidă în schimbarea cu nume autentic romane a numelor „barbare” dace, care, mai ales în cursul câtorva decenii după războaiele de cucerire, puteau da naștere la resentimente și motive de persecuție din partea noilor stăpâni. De aceea, nume cu mare rezonanță dacică, ca *Scorilo* sau *Decebalus* (cu excepția menționată, relativ târzie) nici nu se întâlnesc în Dacia, ci numai în alte provincii¹⁹. Așa se poate explica satisfăcător în inscripțiile din Provincia traiană numărul mare de *Ulpii* (circa 120), *Aelii* (peste 250) și *Aurelii* (peste 300), oameni cu cetățenia primită sub domnia lui Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius sau Caracalla. Cealaltă cauză, în general valabilă, este de natură social-economică. Dacii, veche populație agrară-pastorală, au continuat să-și păstreze în mare măsură viața lor tradițională, rustică, fără ridicarea de monumente sculpturale sau epigrafice. Acestea le puteau face în primul rând coloniștii, negustorii, orășenii, în general oamenii înstăriți și în mai mică măsură autohtonii, dintre aceștia cei ajunși în situații social-economice mai bune.

În așezările și necropolele autohtone din mediul rural — cunoscute acum cu zecile pe tot cuprinsul Provinciei — inscripțiile și sculpturile lipsesc cu desăvârșire, ceea ce înseamnă că geto-daci purtători de nume trace cu precădere puteau fi unii

dintre cei atestați în orașe sau unii dintre militarii din formațiile auxiliare ori unele elemente cu grad inferior din cele două legiuni cantonate timp îndelungat în Dacia. Dar, ca și în alte provincii romane, orașul a absorbit multe elemente din lumea satelor băștinașe, iar în rândul armatei din Dacia — mai întâi în auxiliii, apoi și în legiuni — localnicii daci au intrat începând cu domnia lui Antoninus Pius²⁰.

În concluzie, numărul comparativ redus de antroponime traco-dace, fără a indica o situație demografică generală sau un raport numeric între autohtonii daci și traci meridionali nou veniți, se impune a fi repartizat în proporție de circa două treimi tracilor și aproximativ o treime dacilor localnici. Firește că avem de a face cu o estimare, nu cu un calcul riguros al cifrelor, dar ea se bazează pe rezultatele cercetărilor și cunoștințelor noastre actuale. Numărul mic de antroponime traco-dace în inscripții, pe de altă parte, nu poate fi interpretat ca o dovadă de neparticipare a băștinașilor la viața romană (inclusiv cea urbană și militară) a Provinciei, deoarece celelalte categorii de surse istorice (arheologia, numismatica, toponimia, hidronimia), ca și frecvența numelor romane, *Ulpius*, *Aelius*, *Aurelius*, luate adesea în locul celor dace, arată contrariul, adică o simbioză și apoi o sinteză etnică și culturală între învingători și învinși, pe care s-a fixat definitiv pecetea limbii latine²¹.

²⁰ Observăm că înrolarea dacilor în legiuni începând cu Hadrian este o realitate, dar nu în legiunile din Dacia, ci în cele din alte părți ale Imperiului. Cât privește recrutarea localnicilor daci în armata din interiorul Provinciei (*auxilia, legiones*), despre așa ceva nu poate fi vorba — așa cum am arătat — mai devreme de mijlocul sec. II. Pentru aceste probleme trimitem la următoarele lucrări: V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 303; K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten am Rhein und Donau*, Bern, 1951, p. 13—16, 43—68; G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Milano-Roma, 1953, *passim*.

²¹ Varianta în limba franceză a prezentei comunicări am ținut-o, în toamna anului 1993, la colocviul româno-elvețian de la Berna, ea urmând să apară în volumul cu lucrările colocviului respectiv.

¹⁸ P. Kretschmer, în *Glotta*, XXIV, 1936, p. 3—5.

¹⁹ Cf. nota 6.

CONSIDÉRATIONS SUR L'ANTHROPONOMASTIQUE THRACO-DACE ET
L'ORIGINE ETHNIQUE DES PORTEURS DANS LES INSCRIPTIONS DE LA DACIE
ROMAINE

— Résumé —

L'auteur présente le stade des connaissances sur les inscriptions contenant des noms thraco-daces et leur interprétation par les spécialistes.

À présent, le nombre des noms thraco-daces s'éleve à 67 (en dessous de 30%) attestations sûres. Entre autres, il y figure un *Decebalus Luci* (fig. 1) et une femme, *Zetzi* (fig. 2), qui représentent des nouvelles découvertes. Les autres anthroponymes se répartissent, environ, comme suit : noms romains plus de 2200 (70—75%), greco-orientaux 420 (16%), illyriens 124 (4%), celtiques 74 (3%), africains, égyptiens, etc. plus de 1%.

Le nombre des lieux de découverte des inscriptions latines contenant des noms thraco-daces et des pièces sculpturales s'éleve à

30 : villes romaines, camps de légion et de troupe auxiliaire, établissements civils, stations balnéaires (fig. 3).

On souligne l'erreur de certains chercheurs qui considèrent que tous ou presque tous les porteurs de noms de facture thraco-daces (civils et militaires) sont des Thraces originaires du sud du Danube.

En conclusion, l'auteur soutient que le chiffre relativement bas d'anthroponymes thraco-daces dans les inscriptions, sans indiquer une situation démographique générale ou un rapport numérique entre les autochtones daces et les Thraces méridionaux, peut être réparti en proportion de presque deux tiers aux Thraces et au moins un tiers aux Daces autochtones.

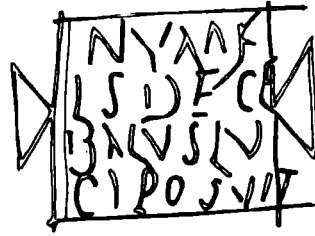
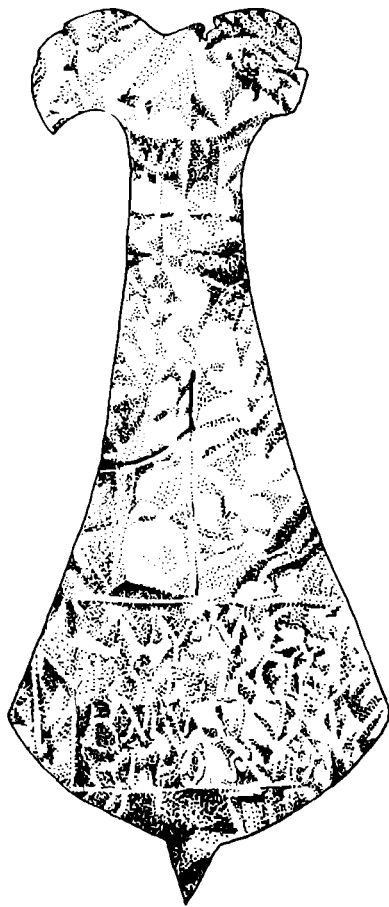
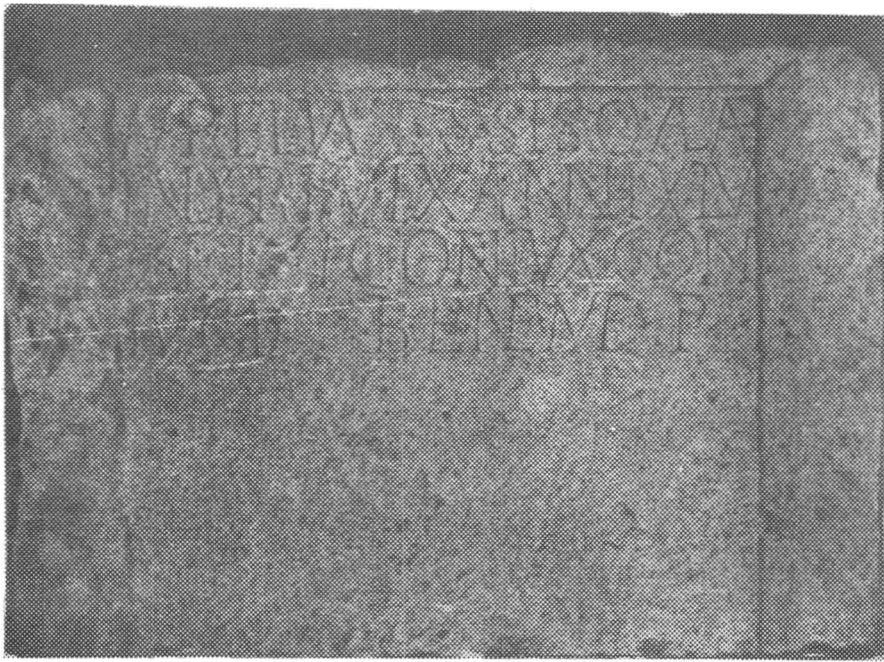

Fig. 1. *Germisara*. Plăcuța de aur cu inscripția *Decebalus Luci* (după Adriana Rusu, Eug. Pescaru, in *Politique Edilitaire*, Cluj-Napoca, 1993, p. 203 și fig. 20).

1

1a

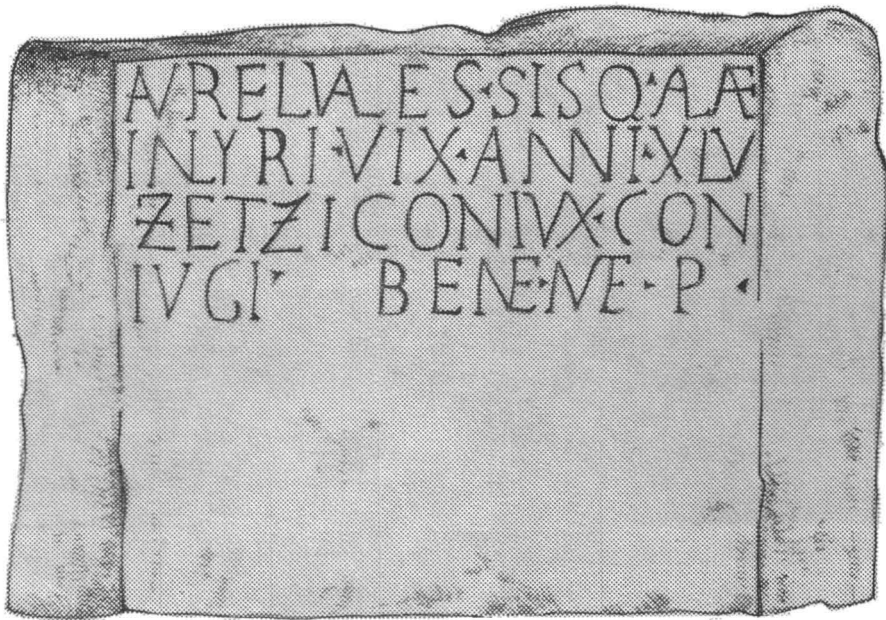

Fig. 2. Brâncovenesti. Inscripția funerară închinată de Zetzi soțului său Aurel(ius) Vale(n)s (după D. Protase, A. Zrinyi, în *EphemNap*, II, 1993, p. 96—97 și pl. II).

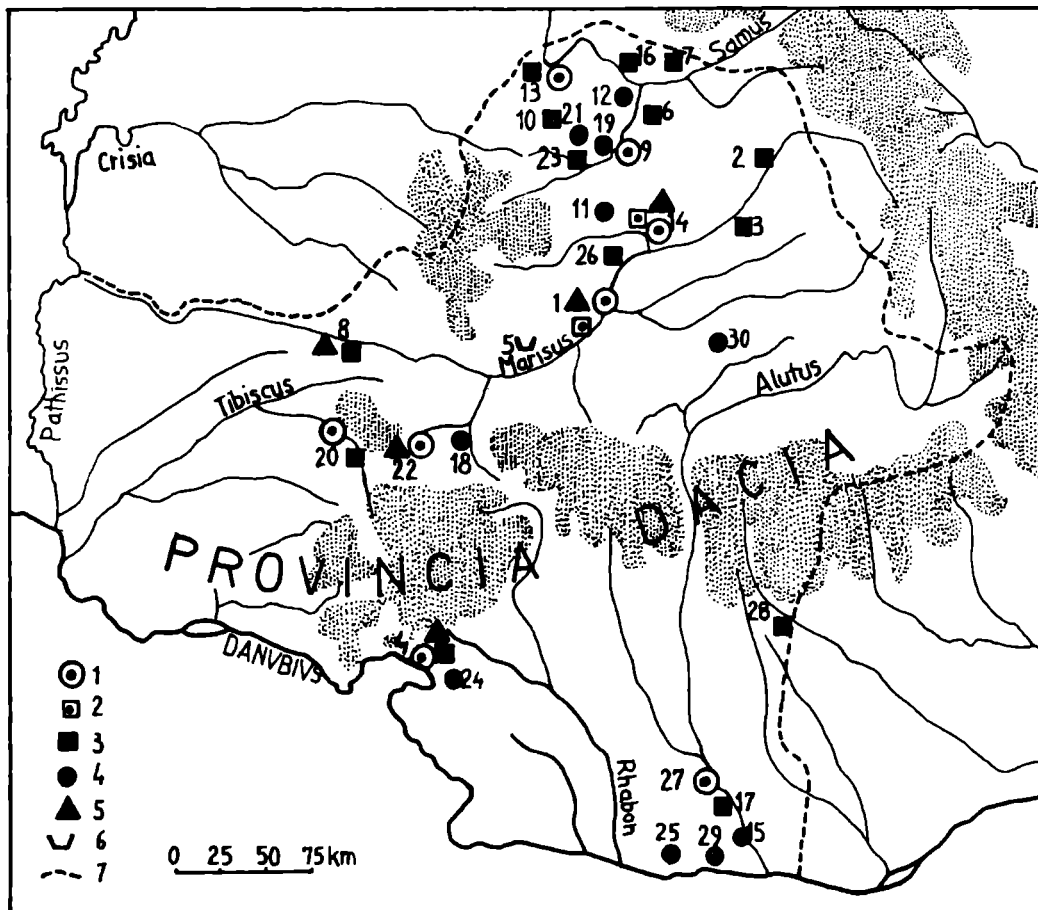

Fig. 3. Locurile de descoperire ale inscripțiilor care conțin nume traco-dace și ale pieselor sculpturale dedicate „cavalerului trac” 2 1) Apulum, 2) Brâncovenești, 3) Cristești, 4) Drobeta, 5) Germisara, 6) Gherla, 7) Ilișua, 8) Micia, 9) Napoca, 10) Optatiana, 11) Petrești, 12) Pintic, 13) Porolissum, 14) Potaissa, 15) Rusănești, 16) Samum, 17) Slăveni, 18) Strei-Săcel, 19) Suceag, 20) Tibiscum, 21) Turea, 22) Ulpia Traiana Sarmizegetusa, 23) Gilău, 24) Hinova, 25) Potelu, 26) Războieni-Cătăte, 27) Romula, 28) Săpata de Jos, 29) Sucidava, 30) Șeica Mică.

Legenda semnelor : 1) oraș roman, 2 castru de legiune, 3) castru de trupă auxiliară, 4) așezare civilă, 5) piese și monumente dedicate „cavalerului trac”, 6) stațiune balneară, 7) frontiera provinciei.

